

РЕЦЕНЗИЯ НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”

Научна област: 1. Педагогически науки

Професионално направление: 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика)

Университет: СУ „Св. Климент Охридски“

Факултет по науки за образованието и изкуствата

Катедра: Предучилищна и медийна педагогика

Тема: **„Социално-педагогически модел за включване на деца от ранна предучилищна възраст в институционални форми на предучилищно образование“**

Докторант: **Снежана Истилиянова Радева-Петрова**

Научен ръководител: проф. д-р Любослава Пенева

Изготвил рецензията: проф. д-р Рени Георгиева Христова-Коцева

1. Съответствие на процедурата с действащата нормативна уредба

Докторант Снежана Радева е изпълнила задълженията си по индивидуалния учебен план. Протоколът за проверка на оригиналността на дисертационния труд доказва, че дисертационния труд е преминал успешно проверката за антиплагиатство и е авторска разработка, съдържаща оригинални резултати, получени при проведената от докторанта научноизследователска дейност. Спазени са минимални национални изисквания за присъждане ОНС „Доктор“.

Според чл. 74, ал. 1 от Закона за висше образование, чл. 24 от Правилника за прилагането на Закона за развитие на академичния състав в Република България, чл. 63, ал 1, ал. 3 и ал. 6 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”, всички административни процедури са спазени.

Рецензията се изготвя на основание Заповед на Ректора № РД-38-790/23.12.2025 г. по процедурата за защита на дисертационен труд на тема „Социално-педагогически модел за включване на деца от ранна предучилищна възраст в институционални форми на предучилищно образование“, разработен от Снежана Истилиянова Радева, редовен докторант по професионално направление 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика), с научен ръководител проф. д-р

Любослава Димитрова Пенева, за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

2. Общо биографично представяне на кандидата (образование, квалификации, професионален опит и др.)

Снежана Радева е възпитаник на СУ „Св. Климент Охридски“. През 2013 г. завършва висше образование ОКС „бакалавър“ по „Предучилищна и начална училищна педагогика“ във ФНПП (сега ФНОИ), а през 2015 година ОКС „Магистър“ по „Мениджмънт в предучилищните заведения“ в същия факултет и университет. Има семестриално завършена магистратура „Детско-юношеска и училищна психология“. Надгражда професионалните си умения с приложни изследователски методи с труднодостъпни и скрити популации в курса, проведен в Лятното училище (юни 2015). От 2016 г. е редовен докторант в докторска програма по Предучилищна педагогика към катедра „Предучилищна и медийна педагогика“, Факултет по науки за образованието и изкуствата на СУ „Св. Климент Охридски“, отчислен с право на защита.

Професионалната реализация на Снежана Радева започва веднага след дипломирането ѝ в бакалавърска степен в Детски фонд на ООН – УНИЦЕФ България като консултат по ранно детско развитие, а от 2021 година е ръководител на програма „Ранно детско развитие“. Работата в УНИЦЕФ България усъвършенства нейните компетентности в разработването, управлението и прилагането на програми за подкрепа на пълноценното детско развитие и насочват научните интереси на докторант Снежана Радева към изследователска дейност в областта на ранното детско развитие в търсене на теоретико-практически решения за подкрепа на растежа и благополучието на малките деца и техните семейства, което обуславя и избора на темата на дисертационното изследване „Социално-педагогически модел за включване на деца от ранна предучилищна възраст в институционални форми на предучилищно образование“.

3. Актуалност на проблематиката на дисертационния труд

Базисните основи на първите години от детството за личностното развитие и съществуващото неравенство по отношение на равен достъп до организирани форми на образование и грижи, особено за деца от социално уязвими семейства и общности, провокира изследователския интерес на докторант Снежана Радева и тясно кореспондира с актуалността на проблематиката в

дисертационния труд:

- доказаната сензитивност на ранната предучилищна възраст в личностното формиране и нейните проекции в бъдещото образователно и социално развитие на детето;

- качеството на ранното детско образование и грижи, които зависят от качеството на образователната среда интегрирана с подкрепа на семейството;

- констатациите на УНИЦЕФ България (2024), че независимо от предприетите мерки и политики „процентът на обхванатите деца продължава да остава почти непроменен 88,6% за учебната 2024-2025 година като извън образователната система, продължават да остават именно децата, които живеят в най-бедна на стимули среда и които биха се възползвали в най-голяма степен от активното си участие във форми на предучилищно образование“ (Радева, С. Социално-педагогически модел за включване на деца от ранна предучилищна възраст в институционални форми на предучилищно образование. с. 7);

- съществени неравенства в достъпа до организирани форми на образование и грижи, особено за деца от социално уязвими семейства и общности.

Изведените основания убедително доказват необходимост от разработване на социално-педагогически модел, който да предложи научно обосновани решения за преодоляване на неравенствата в ранното детско развитие, включване на децата в риск от ранна предучилищна възраст в институционални форми на предучилищно образование и подкрепа на техните семейства.

4. Структура и съдържание на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд е структуриран, според изискванията за такъв вид научно изследване, в увод, програмна ориентация на изследването, шест глави, заключение и изводи, литература и приложения. Текстът на дисертационното изследване е в обем 327 страници, от които 283 страници основен текст, 9 страници литература и 35 страници приложения. Теорико-експерименталното проучване, анализите и резултатите от изследването са онагледени чрез 66 таблици и 25 фигури. Библиографията съдържа 194 източника, от които научна литература 23 на кирилица, 71 на латиница и 100 национални или международни документи.

В **увода** е аргументирана актуалността на темата, като целенасочено са представени основанията за провеждане на

дисертационното изследване. Докторант Снежана Радева ясно обосновава своето виждане за ролята на качествена, стимулираща и приобщаваща среда, която подпомага разгръщането на индивидуалния потенциал и осигурява равни възможности на всяко дете за образование, както и сериозните предизвикателства, свързани със социално-икономическите неравенства, регионалните различия и недостатъчния обхват на деца от уязвими общности. За решаването на тези въпроси е разработен експериментален социално-образователен модел, съдържащ педагогически и управленски решения за включване на деца от ранна предучилищна възраст, живеещи в среда с множество рискове, в институционални форми на предучилищното образование.

В раздел **„Програмна ориентация на изследването“** прецизно са формулирани целта, изследователските задачи, обекта, предмета, хипотезата и методите на изследването.

В **първа глава** е направен задълбочен теоретичен анализ и обосновка на основните тематични области, включващ психолого-педагогическа характеристика на детето и неговите ключови постижения в първите години на предучилищното детство, както и влиянието на социално-педагогическата среда върху неговото развитие. Докторантката прави сериозен аналитичен прочит като проследява възникването, развитието и съвременната визия на институционалните форми на предучилищно образование в контекста на европейските тенденции и национални нормативни документи. Снежана Радева демонстрира много добро познаване на стратегиите и технологиите на предучилищното образование в България, което е особено ценно за изграждане на експерименталния социално-педагогически модел.

Принос: Систематизираното теоретично проучване е много добра научна основа за експерименталната част на дисертационното изследване, подчертаващо необходимостта от създаване на социално-педагогически модел за включване на деца от ранна предучилищна възраст в институционални форми на предучилищно образование.

Във **втора глава** са представени методическите, организационните и инструменталните параметри на дисертационното изследване. Докторант Снежана Радева демонстрира умения за точно и съдържателно извеждане на основните понятия, използвани в дисертационния труд.

Принос: Важно за дисертационното изследване е аргументираното уточняване на съдържателните и възрастови характеристики на основното понятие „ранна предучилищна възраст (2–5 години)“ – разгледана като чувствителен и критичен период за

развитие, в който се полагат основите на когнитивните, езиковите, социално-емоционалните и поведенческите компетентности, и се формират ранните модели на учене и социално взаимодействие, както и понятието „социално-педагогически модел“ като интегрирана рамка, обединяваща педагогически, социални и общностни интервенции.

Изследването е структурирано в три последователни и взаимосвързани етапа – констатиращ, формиращ и контролен. Съдържателните характеристики на всеки етап обективизират логическата обвързаност на изследователския процес, което убедително доказва компетентността на докторатката да подбере, организира и проведе изследователската работа. Основание за надеждност и доказателственост на резултатите от приложението експериментален модел е основната извадка, която включва 150 деца на възраст 2–5 години, разпределени в пет групи, обхванати в различни институционални и социално-педагогически форми, което създава условия за сравнителен анализ и съпоставимост на резултатите.

Принос: Съществен компонент в методологичната част заема системата от критерии и показатели за оценка на ефекта от социално-педагогическия модел, които са структурирани в четири взаимосвързани модула и позволяват многомерна оценка на развитието на децата, взаимодействието със семейството, ролята на общността и институционалната среда.

Трета глава представя сравнителен анализ на основните здравни, образователни, социални и неформални модели за работа с деца от ранна предучилищна възраст в България. В направената аналитичната оценка проличава компетентността на докторантката да систематизира, обобщава и конкретизира силните страни, слабостите и структурните дефицити на съществуващите практики. Тази силна аргументация убедително доказва необходимостта от разработване на интегриран социално-педагогически модел, представен в следващите глави на дисертационното изследване.

Принос: Високата степен на валидност на сравнителния анализ гарантира методологичната рамка, която включва система от 27 показатели, структурирани в четири основни тематични блока: достъп и наличност на услугите; персонал и професионално развитие; образователно съдържание и педагогически практики; участие, управление и финансиране.

Съществена част от дисертационния труд е технологичната процедура на теоретично конструиране, организационно изграждане и

практическо прилагане на експерименталния социално-педагогически модел за подкрепа на деца в ранна предучилищна възраст от уязвими общности, представен в **четвърта глава**. Социално-педагогическата ценност на модела е изградената интегрирана система, която съчетава педагогически, социални и общностни интервенции и създава функционална връзка между семейната среда и институционалното образование чрез координирано взаимодействие с детето, семейството, общността и институционалната среда. Практико-приложната стойност на експерименталния социално-педагогически модел се определя от реализирането му в конкретна пилотна среда с висок социален риск и нисък обхват на децата в институционални форми.

Приноси: Постигната е цялостна структура на модела, включваща работа с децата, взаимодействие с родителите, активиране на общностния ресурс и подкрепа в ключовите преходи към институционални форми.

Прецизно подредената и описана документация доказва функционалността на осъществения експериментален социално-педагогически модел и предоставя възможност за неговата приложимост в реални социално-педагогически условия.

Анализът и обобщаването на резултатите от проведеното експериментално проучване са представени в **пета и шеста глава**. Целесъобразно докторат Снежана Радева в **пета глава** структурира анализа на резултатите от констатиращия етап в съответствие с четирите модула на модела, за да очертае началния профил на участниците, адаптация и социална интеграция на децата и семействата, ключовите дефицити и налични ресурси. На базата на този аргументиран анализ обосновава необходимостта от целенасочена социално-педагогическа интервенция, която се постига чрез апробиране на социално-педагогическия модел. Интегрираният количествено-качествен анализ на резултатите от контролния етап на изследването убедително доказват ефективността на социално-педагогическия модел. Докторант Снежана Радева компетентно откроява и обобщава постиженията на децата, включени в институционалните форми и аргументира техните предимствата с нарастващата социална компетентност спрямо тези, обхванати в социалната услуга.

Приноси: Анализът на данните от констатиращия етап очертава общ профил на деца с натрупани образователни и социални дефицити, както и разкрива дефицити в родителските компетентности..

Аналитичният подход на резултатите от контролния етап доказва функционалността на интегриращия социално-педагогическия модел, имащ не само компенсаторен ефект, но и водещ до ускорено развитие в ключови области.

5. Научнотеоретични и практико-приложни приноси

Приемам изведените и систематизирани от докторант Снежана Радева научни приноси. Към приносите, които съм извела в изложението на рецензията бих добавила и следните:

5.1. Приноси с научно-теоретичен характер.

1. Представена е цялостна психолого-педагогическа характеристика на ранното предучилищно детство, базираща се на традиционни и съвременни теории и концепции за развитието в детството, като са изведени ключовите постижения на децата в периода от 2 до 5 години.

2. Извършена е сериозна теоретична обосновка на влиянието на социалната и педагогическата среда върху развитието на детето в ранна и предучилищна възраст.

3. Осъществен е зъдълбочен анализ на институционалните форми на предучилищно образование в контекста на европейските и националните нормативни документи.

4. Направена е систематизирана терминологична обосновка на основните понятия, които са обект на изследване в дисертационния труд.

5. Задълбоченият сравнителен анализ на социалните и педагогически модели за развитие, образование и социализация на детето от ранна и предучилищна възраст е много солидна основа за конструирането на интегриран социално-педагогически модел за включване на деца от уязвими общности в институционални форми за предучилищно образование.

5.2. Приноси с практико-приложен характер.

1. Разработен е авторски социално-педагогически модел, представящ цялостна рамка за подкрепа на развитието на децата от 2 до 5 години, който интегрира четири базисни модула — взаимодействие с деца, взаимодействие с родители, взаимодействие с общността и подкрепа в преходни моменти.

2. Апробирането на модела в реална среда доказва неговата приложимост и ефективност за ранно включване на деца в институционални форми на образование.

3. Моделът доказва, че качествено ранно образование изисква не само педагогическа компетентност, но и социална чувствителност, междусекторна координация и партньорство.

6. Автореферат

Авторефератът ясно и синтезирано представя структурата и съдържанието на дисертационния труд.

7. Публикации по темата на дисертацията (съдържание и изпълнение на наукометричните изисквания)

Докторантката представя четири публикации, с които покрива изискванията за изпълнение на наукометричните показатели съобразно минималните национални изисквания във връзка с процедура за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научно направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Предучилищна педагогика. Публикациите имат научна стойност, тематично и съдържателно са свързани с проблематиката на дисертационното изследване.

9. Бележки, препоръки и въпроси

Впечатлена съм от задълбоченото теоретично-експериментално изследване, аналитично представяне и аргументирано обосноваване на интегриран модел, обединяващ педагогически и социални компоненти, за включване на деца от ранна предучилищна възраст в институционалните форми на предучилищното образование. Тези компетентности на докторант Снежана Радева до голяма степен са резултат от натрупания опит като консултант и ръководител на програма „Ранно детско развитие“ към Детски фонд на ООН – УНИЦЕФ България.

Препоръка: Представеният социално-педагогически модел да намери по-широко приложение, така че по-голям процент от децата от ранна предучилищна възраст, живеещи в рискова среда да имат достъп до институционалните форми на предучилищното образование.

Въпрос: Как бихте популяризирали модела, за да бъде обхванат по-широк контингент от деца от ранна предучилищна възраст в институционалните форми на предучилищното образование?

Заключение

Дисертационният труд е написан на академичен език, текстът е издържан в стилово отношение и отговаря на изискванията за дисертационна разработка.

Дисертационното изследване съдържа теоретико-приложни резултати, които представляват оригинален принос в педагогическата наука и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд показва, че докторант **Снежана Радева** притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Постигнатите резултати ми дават основание да предложа на уважаемото научно жури своя положителен вот за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ на **Снежана Истилиянова Радева-Петрова**, в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика (Предучилищна педагогика).

5.02.2026 г.

Рецензент:.....
/проф. д-р Рени Христова-Коцева/